การศึกษาประวัติศาสตร์และภูมิวัฒนธรรมชุมชนอัมพวาสมัยต้นรัตนโกสินทร์: ความสำคัญในฐานะพื้นที่ต้นราชินิกุล*

History and landscape culture of the Amphawa community in the early Rattanakosin period: Its importance as an area of the royal crown

ศุภการ สิริไพศาล*, อัญมณี ชูมณี, อภิชาติ มหาราชเสนา
Supakarn Siripaisarn*, Anyamanee Chumanee, Apichat Maharachsena
บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน
Graduate School, Learning Institute For Everyone
Corresponding Author E-mail: grad@life.ac.th*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัจจัยด้านภูมินิเวศที่ส่งผลให้เกิดชุมชนอัมพวาสมัยต้นรัตนโกสินทร์ 2) ศึกษาประวัติศาสตร์เมืองแม่กลอง–อัมพวาและบทบาทของราชินิกุล ณ บางช้าง และ 3) ศึกษาความเชื่อมโยงของชุมชนอัมพวาในการเป็นพื้นที่เพาะบ่มศิลปวัฒนธรรมไทย การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้แนวทางการวิจัยทางประวัติศาสตร์ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นต้นและชั้นรอง ร่วมกับการสัมภาษณ์ตามแนวทางประวัติศาสตร์บอกเล่ากับผู้อาวุโส ปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญา และผู้รู้ในชุมชน ตลอดจนการสังเกตสภาพพื้นที่และภูมิทัศน์วัฒนธรรมในชุมชนอัมพวาและพื้นที่ใกล้เคียง โดยมุ่งศึกษาช่วง พ.ศ. 2325–2367 และศึกษาย้อนหลังถึงสมัยอยุธยาและธนบุรีเพื่ออธิบายพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ วิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลในรูปแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า 1) ชุมชนอัมพวามีปัจจัยด้านภูมินิเวศที่เอื้อต่อการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของชุมชน ได้แก่ ทำเลที่ตั้งบริเวณปลายน้ำของแม่น้ำแม่กลอง เครือข่ายแม่น้ำและลำคลอง ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และความใกล้ชิดกับราชธานี ซึ่งส่งเสริมการคมนาคม การค้าขาย และการประกอบอาชีพ อีกทั้งลักษณะภูมิประเทศอาจเอื้อต่อการหลบภัยของผู้คนในช่วงสงคราม 2) เมืองแม่กลอง–อัมพวามีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในฐานะเส้นทางคมนาคมและพื้นที่ยุทธศาสตร์ โดยเฉพาะเหตุการณ์ค่ายบางกุ้งในสมัยกรุงธนบุรี และมีความสัมพันธ์กับราชวงศ์จักรีผ่านสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และราชินิกุล ณ บางช้าง ซึ่งเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับประวัติศาสตร์ชาติ และ 3) ชุมชนอัมพวามีบทบาทในการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะดนตรีไทย งานช่าง และวัฒนธรรมอาหาร ผ่านเครือข่ายครอบครัว ครูภูมิปัญญา และสำนักดนตรี ซึ่งสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ความต่อเนื่องของการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมจากสมัยอยุธยายังจำเป็นต้องศึกษาหลักฐานเพิ่มเติม องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างภูมินิเวศที่เป็นฐานของการตั้งถิ่นฐาน ภูมิประวัติที่หล่อหลอมอัตลักษณ์ และเครือข่ายชุมชนที่เป็นกลไกการสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชนอัมพวา

คำสำคัญ: ภูมิวัฒนธรรม; ชุมชนอัมพวา; ราชินิกุล ณ บางช้าง

ABSTRACT

* Received December 22, 2023; Revised June 13, 2024; Accepted July 30, 2024

This research article aimed to 1) study the geoecological factors influencing the emergence of the Amphawa community in the early Rattanakosin period, 2) examine the history of Mae Klong–Amphawa and the role of the Na Bang Chang queen's lineage, and 3) investigate the connections of the Amphawa community as an area for nurturing Thai arts and culture. This qualitative research employed a historical research approach, using primary and secondary documents, oral history interviews with community elders, local sages, local wisdom teachers, and knowledgeable community members, together with observations of physical conditions and cultural landscapes in Amphawa and surrounding areas. The study focused on B.E. 2325–2367, with retrospective examination of the Ayutthaya and Thonburi periods to explain historical development. Data were analyzed and presented using descriptive analysis.

The research findings revealed that 1) the Amphawa community possessed geoecological conditions conducive to settlement and community development, including its downstream location along the Mae Klong River, interconnected rivers and canals, abundant natural resources, and proximity to the capital. These conditions facilitated transportation, trade, and livelihoods, while the geographical characteristics may also have provided refuge during wartime; 2) Mae Klong–Amphawa held historical significance as a transportation route and strategic area, particularly during the events involving Bang Kung Camp in the Thonburi period. The area was connected to the Chakri Dynasty through Queen Amarindra, King Rama II, and the Na Bang Chang queen's lineage, linking local history with national history; and 3) the Amphawa community played a role in transmitting local arts, culture, and wisdom, particularly Thai traditional music, craftsmanship, and food culture, through family networks, local wisdom teachers, and traditional music schools. These cultural practices were associated with the natural resources and ways of life of local people. However, the continuity of cultural transmission from the Ayutthaya period requires further investigation and additional historical evidence. The knowledge gained from this research demonstrated the interrelationship between geoecological conditions as the foundation of settlement, historical geography as a factor shaping community identity, and community networks as mechanisms for transmitting the cultural heritage of Amphawa.

Keywords: Cultural Landscape; Amphawa Community; Na Bang Chang Queen's Lineage

บทนำ

“อัมพวา” ในการรับรู้ของคนไทยและสังคมไทยปัจจุบันเป็นสถานที่ท่องเที่ยวและพักผ่อนหย่อนใจที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทางวัฒนธรรมและธรรมชาติที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานคร มีสถานะเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดสมุทรสงคราม มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอเมืองสมุทรสงครามหรือเมืองแม่กลองในอดีต อัมพวาเป็นชุมชนท่องเที่ยวที่มีที่พักอาศัยหลากหลายรูปแบบ มีตลาดน้ำที่มีเอกลักษณ์และชื่อเสียงโด่งดัง ตลอดจนมีกิจกรรมท่องเที่ยวทางน้ำที่สะท้อนวิถีชีวิตของผู้คนริมแม่น้ำและลำคลองซึ่งเป็นสาขาของแม่น้ำแม่กลอง โดยเทศบาลตำบลอัมพวาได้ร่วมกับประชาชนในท้องถิ่นฟื้นฟู

ตลาดน้ำอัมพวาขึ้น เพื่ออนุรักษ์วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำให้ดำรงอยู่สืบไป (เทศบาลตำบลอัมพวา, 2564ก) นอกจากนี้ พื้นที่อัมพวาและบริเวณโดยรอบยังมีวัดวาอาราม โบราณสถาน ศาสนสถาน และสิ่งปลูกสร้างเก่าแก่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ อาทิ วัดอัมพวันเจติยารามวรวิหาร วัดจุฬามณี วัดเพชรสมุทรวรวิหาร (วัดบ้านแหลม) อุทยานพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย หรืออุทยาน ร. 2 ค่ายบางกุ้ง และอาสนวิหารพระแม่บังเกิดบางนกแขวก ซึ่งล้วนสะท้อนความเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอันโดดเด่น (สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดสมุทรสงคราม, 2564; สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสมุทรสงคราม, 2564ข)

นอกจากชื่อเสียงและสถานะการรับรู้ของคนในปัจจุบันแล้ว อัมพวาและชุมชนโดยรอบในอดีตยังเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องโดยตรงกับประวัติศาสตร์ชาติไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในฐานะถิ่นฐานเดิมของท่านผู้หญิงนาค หรือสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 แห่งราชวงศ์จักรี ซึ่งทรงมีความสัมพันธ์กับกลุ่มตระกูลสำคัญในพื้นที่บางช้าง รวมถึงเป็นสถานที่พำนักของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี ในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาและห้วงเวลาที่บ้านเมืองเผชิญภัยสงคราม หลักฐานประวัติของวัดอัมพวันเจติยารามวรวิหารระบุว่า บริเวณที่ตั้งวัดในปัจจุบันมีความเกี่ยวข้องกับนิวาสสถานเดิมของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี อีกทั้งยังเป็นบริเวณที่เชื่อกันว่าเป็นสถานที่พระราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ซึ่งมีพระนามเดิมว่า “ฉิม” เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2310 (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสมุทรสงคราม, 2564ข) ต่อมาเมื่อมีการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นใน พ.ศ. 2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงได้รับการสถาปนาพระอิสริยยศ และภายหลังได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 2 แห่งราชวงศ์จักรี พระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถด้านศิลปกรรม วรรณกรรม ดนตรี และนาฏศิลป์ ตลอดจนทรงอุปถัมภ์ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมไทยให้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อมา ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวยังปรากฏผ่านอนุสรณ์สถานสำคัญ ได้แก่ อุทยานพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และวัดอัมพวันเจติยารามวรวิหาร ซึ่งเป็นพื้นที่เรียนรู้พระราชประวัติและมรดกศิลปวัฒนธรรมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (เทศบาลตำบลอัมพวา, 2564ข)

อาจกล่าวได้ว่า การล่มสลายของกรุงศรีอยุธยามิได้ทำให้ศิลปวัฒนธรรมไทยสูญหายไปทั้งหมด หากแต่เหตุการณ์สงครามและการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าวอาจส่งผลให้ผู้คนและองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมที่เคยสั่งสมอยู่ในราชธานีกระจัดกระจายไปยังชุมชนต่าง ๆ การพำนักอาศัยของบุคคลสำคัญในราชวงศ์จักรีในพื้นที่อัมพวาจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างการเคลื่อนย้ายผู้คนกับการสืบทอดภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมจากสมัยอยุธยาสู่สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะเมื่อบ้านเมืองเข้าสู่ภาวะสงบและมีการฟื้นฟูทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ ขึ้นใหม่ ชุมชนอัมพวาและพื้นที่เมืองแม่กลองยังคงปรากฏร่องรอยของมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งด้านดนตรีไทย งานช่าง และภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังปรากฏการศึกษาของพิมพร ชัยจิตร์สกุล (2545) เรื่องการสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทยในชุมชนอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่แห่งนี้เป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจในการศึกษาทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ อุทยาน ร. 2 ยังจัดให้มีพิพิธภัณฑ์มรดกทางวัฒนธรรมอัมพวา ซึ่งนำเสนอประวัติความเป็นมา วัฒนธรรม ประเพณี และบุคคลสำคัญที่มีภูมิลำเนาในพื้นที่ โดยเฉพาะครูดนตรีและศิลปินที่มีบทบาทต่อวงการศิลปวัฒนธรรมไทย (เทศบาลตำบลอัมพวา, 2564ข) อย่างไรก็ตาม ความต่อเนื่องของการสืบทอดองค์ความรู้จากสมัยอยุธยามาสู่ชุมชนอัมพวาในแต่ละแขนงยัง

จำเป็นต้องอาศัยการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์และภูมิวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ดังกล่าวให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

จากความสำคัญของพื้นที่ชุมชนอัมพวาที่มีความเกี่ยวพันเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ชาติไทยและการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมดังกล่าว การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาประวัติศาสตร์และพัฒนาการความเป็นมาของเมืองแม่กลอง–ชุมชนอัมพวา โดยพิจารณาปัจจัยด้านภูมินิเวศที่ส่งผลต่อการก่อเกิดและพัฒนาการของชุมชน ลักษณะทางภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมที่อาจเป็นปัจจัยเอื้อต่อการตั้งถิ่นฐานและการพำนักหลบภัยสงครามของผู้คนในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ตลอดจนศึกษาบทบาทของกลุ่มบุคคลและตระกูลสำคัญในพื้นที่ โดยเฉพาะราชินิกุล ณ บางช้าง ที่มีความสัมพันธ์กับพระบรมราชจักรีวงศ์ รวมถึงสืบค้นหลักฐานและวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของชุมชนอัมพวาในฐานะพื้นที่ที่อาจมีบทบาทในการเพาะบ่ม อนุรักษ์ และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยจากสมัยอยุธยาสู่สมัยรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้ เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภูมิวัฒนธรรม และรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนอัมพวา อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา การอนุรักษ์ และการสืบทอดมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยด้านภูมินิเวศที่ส่งผลให้เกิดชุมชนในพื้นที่อัมพวาสมัยต้นรัตนโกสินทร์
2. เพื่อศึกษาเมืองแม่กลอง-อัมพวาในประวัติศาสตร์และภูมิประวัติบทบาทของราชินิกุล ณ บางช้าง
3. เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงของชุมชนอัมพวาในการเป็นพื้นที่เพาะบ่มศิลปวัฒนธรรมไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาประวัติศาสตร์และภูมิวัฒนธรรมชุมชนอัมพวาสมัยต้นรัตนโกสินทร์: ความสำคัญในฐานะพื้นที่ต้นราชินิกุล” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้แนวทางการวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) มุ่งศึกษาปัจจัยด้านภูมินิเวศ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ของราชินิกุล ณ บางช้าง และการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมของชุมชนอัมพวา โดยใช้ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเป็นหลัก ร่วมกับข้อมูลภาคสนามจากประวัติศาสตร์บอกเล่าและการสังเกตสภาพพื้นที่ มีรายละเอียดการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพตามแนวทางประวัติศาสตร์ โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง ประกอบกับข้อมูลภาคสนาม เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสภาพภูมิศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ และพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนอัมพวาตั้งแต่ช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์

2. แหล่งข้อมูลและการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยใช้แหล่งข้อมูล 2 ประเภท ได้แก่

2.1 ข้อมูลเอกสาร ศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ทั้งชั้นต้นและชั้นรอง ได้แก่ พระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุ เอกสารราชการ บันทึกเหตุการณ์และบันทึกของชาวต่างชาติ แผนที่โบราณ ภาพวาดร่วมสมัย ตลอดจนหนังสือ ตำรา งานวิจัย และบทความวิชาการที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ โดยมุ่งศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองแม่กลอง–อัมพวา ลักษณะภูมินิเวศ การตั้งถิ่นฐาน ความสัมพันธ์ของราชินิกุล ณ บางช้าง และการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่

2.2 ข้อมูลภาคสนาม ศึกษาข้อมูลประกอบจากการสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้อาวุโส ปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญา และผู้รู้ในชุมชนตามแนวทางประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) ร่วมกับการสังเกต (Observation) สภาพพื้นที่ทางกายภาพและภูมิทัศน์วัฒนธรรม ได้แก่ แนวแม่น้ำ ลำคลอง เส้นทางคมนาคม วัด โบราณสถาน และสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนร่องรอยของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

3. ขอบเขตการวิจัย

3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ ศึกษาชุมชนอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม และชุมชนใกล้เคียงที่มีความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์และภูมิวัฒนธรรมร่วมกัน โดยเฉพาะพื้นที่เมืองแม่กลอง บางกุ้ง และบริเวณชุมชนที่เชื่อมโยงกันผ่านเครือข่ายแม่น้ำและลำคลองในลุ่มน้ำแม่กลอง

3.2 ขอบเขตด้านเวลา มุ่งศึกษาประวัติศาสตร์และภูมิวัฒนธรรมของชุมชนอัมพวาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ระหว่าง พ.ศ. 2325–2367 ซึ่งครอบคลุมสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 โดยศึกษาข้อมูลย้อนหลังถึงช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงธนบุรี เพื่ออธิบายความเป็นมาและความต่อเนื่องของพัฒนาการชุมชนในบริบททางประวัติศาสตร์

4. นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ภูมิวัฒนธรรม หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ และวิถีชีวิตของผู้คนที่มีส่วนส่งเสริมการก่อเกิด การสั่งสม และการสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชนอัมพวาและพื้นที่ใกล้เคียง

ชุมชนอัมพวา หมายถึง พื้นที่ตั้งถิ่นฐานของผู้คนในบริเวณอัมพวาและชุมชนใกล้เคียงที่มีความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ร่วมกัน ได้แก่ ชุมชนเมืองแม่กลองและชุมชนบางกุ้ง ตลอดจนพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงกันทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม

พื้นที่ต้นราชินิกุล หมายถึง พื้นที่ตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของกลุ่มตระกูล ณ บางช้าง และเครือญาติที่มีความสัมพันธ์กับสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี โดยพิจารณาจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์และหลักฐานลำดับวงศ์ของกลุ่มราชินิกุลที่เกี่ยวข้องกับราชวงศ์จักรี

5. การวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล

การศึกษานำข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์บอกเล่า และการสังเกตภาคสนามมาประกอบการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย 3 ประเด็น ได้แก่ 1) ปัจจัยด้านภูมินิเวศที่ส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของชุมชนอัมพวา 2) บทบาททางประวัติศาสตร์ของเมืองแม่กลอง–อัมพวาและความสัมพันธ์ของราชินิกุล ณ บางช้าง และ 3) ความเชื่อมโยงของชุมชนอัมพวากับการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมไทย โดยนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างภูมินิเวศ ภูมิประวัติ และภูมิวัฒนธรรมของชุมชนอัมพวาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

ผลการวิจัย

1. ปัจจัยด้านภูมินิเวศที่ส่งผลให้เกิดชุมชนในพื้นที่อัมพวาสมัยต้นรัตนโกสินทร์

ผลการศึกษาพบว่า เมืองแม่กลองและชุมชนอัมพวามีปัจจัยด้านภูมินิเวศที่เอื้อต่อการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของชุมชนมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยมีทำเลที่ตั้งอยู่บริเวณปลายน้ำของแม่น้ำแม่กลอง ไม่ไกลจากราชธานี และสามารถเชื่อมต่อกับพื้นที่ภายในแผ่นดินและอ่าวไทยผ่านเส้นทางน้ำได้อย่างสะดวก ลักษณะดังกล่าวส่งผลให้เมืองแม่กลองเป็นศูนย์กลางการคมนาคม การค้าขาย และการติดต่อระหว่างชุมชน โดยปรากฏชื่อเมืองแม่กลองในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยเฉพาะกฎหมายตราสามดวง

หมวดพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง ซึ่งระบุตำแหน่งเจ้าเมืองว่า “พระสมุทรสงคราม เมืองแม่กลอง” สะท้อนให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของเมืองในระบบการปกครองสมัยโบราณ ลักษณะสำคัญของพื้นที่เมืองแม่กลอง–อัมพวา คือ การมีเครือข่ายแม่น้ำและลำคลองสาขาที่เชื่อมโยงชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ได้แก่ อัมพวา บางกุ้ง และบางนกแขวก โดยชุมชนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำและลำคลอง ก่อนขยายพื้นที่เข้าสู่บริเวณตอนในผ่านการบุกเบิกพื้นที่เกษตรกรรมแบบร่องสวน การขยายตัวดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับพื้นที่สวนฝั่งธนบุรีและลุ่มน้ำท่าจีน จนเกิดการเรียกพื้นที่สวนทั้งสองฝั่งว่า “บางช้างสวนนอก–บางกอกสวนใน” ซึ่งสะท้อนความเชื่อมโยงของชุมชนชาวสวนและการติดต่อระหว่างพื้นที่ผ่านเส้นทางน้ำ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2549, หน้า 56)

นอกจากนี้ พื้นที่แม่กลอง–อัมพวายังมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ทั้งพื้นที่สวนมะพร้าว สวนผลไม้ พื้นที่ชุ่มน้ำ และทรัพยากรจากแม่น้ำและทะเล ประกอบกับระบบลำคลองที่เอื้อต่อการระบายน้ำและการทำเกษตรกรรม ทำให้พื้นที่มีความเหมาะสมต่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของผู้คนขณะเดียวกัน เมืองแม่กลองยังเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมต่อไปยังเมืองราชบุรี กาญจนบุรี และพื้นที่ชายแดนไทย–พม่า ซึ่งมีทั้งบทบาททางการค้าและความสำคัญทางยุทธศาสตร์ในช่วงสงคราม ในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยกรุงธนบุรี พื้นที่แม่กลองและชุมชนใกล้เคียงได้รับผลกระทบจากสงครามไทย–พม่า โดยเฉพาะเหตุการณ์การรบที่บางกุ้ง ซึ่งทำให้ผู้คนบางส่วนต้องอพยพและหลบภัยสงคราม อย่างไรก็ตาม ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นสวนชุ่มน้ำ มีลำคลองสาขาจำนวนมาก และมีพืชพรรณปกคลุมหนาแน่น อาจเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการหลบภัยและการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในช่วงที่บ้านเมืองไม่สงบ ทั้งยังมีทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถใช้ดำรงชีวิตได้ ดังปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับการพำนักอาศัยของหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี (ทองด้วง) และครอบครัวในพื้นที่อัมพวาช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา ก่อนกลับเข้ารับราชการในสมัยกรุงธนบุรี

จากข้อมูลดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า ปัจจัยด้านภูมินิเวศที่มีส่วนกำหนดพัฒนาการของชุมชนอัมพวาประกอบด้วย ทำเลที่ตั้งใกล้ราชธานี การเป็นเมืองปลายน้ำที่เชื่อมต่อกับทะเล เครือข่ายแม่น้ำและลำคลอง ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และลักษณะภูมิประเทศที่เอื้อต่อการตั้งถิ่นฐานและการปรับตัวของผู้คนภายใต้สถานการณ์ทางประวัติศาสตร์ ปัจจัยเหล่านี้มีส่วนส่งเสริมให้ชุมชนอัมพวาดำรงอยู่และพัฒนาต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

2. แม่กลอง–อัมพวาในประวัติศาสตร์และภูมิประวัติ บทบาทของราชินิกุล ณ บางช้าง

ผลการศึกษาพบว่า เมืองแม่กลองและชุมชนอัมพวามีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในหลายมิติ ทั้งด้านการปกครอง เศรษฐกิจ การคมนาคม การทหาร และความสัมพันธ์กับราชวงศ์จักรี โดยลักษณะการเป็นเมืองปลายน้ำของแม่น้ำแม่กลองที่เชื่อมต่อกับอ่าวไทย ทำให้พื้นที่แห่งนี้เป็นจุดติดต่อระหว่างราชธานีกับหัวเมืองชายฝั่งทะเลมาแต่สมัยอยุธยา หลักฐานในกฎหมายตราสามดวงและเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงเมืองแม่กลองสะท้อนให้เห็นว่า เมืองสมุทรสงครามมีบทบาทเป็นหัวเมืองสำคัญในระบบการปกครองและการคมนาคมของราชอาณาจักร ในด้านประวัติศาสตร์การทหาร เมืองแม่กลองและพื้นที่ใกล้เคียงเป็นเส้นทางสำคัญในการเดินทัพระหว่างไทยกับพม่า โดยเฉพาะช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา ซึ่งกองทัพพม่าเคลื่อนกำลังผ่านหัวเมืองทางตะวันตกเข้าสู่พื้นที่ตอนในของราชอาณาจักร ขณะที่ฝ่ายไทยได้จัดตั้งค่ายทหารในพื้นที่บางกุ้งเพื่อป้องกันการรุกราน เหตุการณ์ดังกล่าวสะท้อนถึงความสำคัญทางยุทธศาสตร์ของลุ่มน้ำแม่กลองในฐานะเส้นทางเข้าสู่ราชธานี

ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงให้ความสำคัญกับการป้องกันพื้นที่เมืองสมุทรสงคราม โดยมีการจัดตั้งค่ายจีนบางกุ้งและรวบรวมกำลังทหารเพื่อรับมือกับกองทัพพม่า ดังปรากฏเรื่องราวในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี (หนุมาน กรรมฐาน, 2562) ใน พ.ศ. 2311 กองทัพพม่าได้ยกกำลัง

เข้ามาทางเมืองกาญจนบุรีและเคลื่อนเข้าสู่พื้นที่บางกุ้ง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงโปรดให้พระมหามนตรี (บุญมา) เป็นผู้นำกำลังทัพหน้า ขณะที่พระองค์ทรงนำทัพหลวงเข้าปราบปรามกองทัพพม่า จนฝ่ายไทยได้รับชัยชนะ การรบที่บางกุ้งจึงเป็นเหตุการณ์สำคัญในการรักษาความมั่นคงของบ้านเมืองและฟื้นฟูราชอาณาจักรในช่วงต้นกรุงธนบุรี นอกจากนี้ พื้นที่บางกุ้งยังถูกใช้เป็นเส้นทางเดินทัพและจุดพักกำลังพลในเหตุการณ์สงครามช่วงต่อมา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563)

เมื่อมีการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ เมืองแม่กลองยังคงมีบทบาทด้านการปกครองและการทหาร โดยปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับการเสด็จพระราชดำเนินของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชผ่านพื้นที่แม่กลองในช่วงการทำสงครามกับพม่า ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์เพลงยาวเรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง ซึ่งกล่าวถึงเส้นทางการเดินทัพผ่านเมืองแม่กลอง (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสมุทรสงคราม, 2562) ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พื้นที่สมุทรสงครามยังเป็นจุดหมายของการเสด็จประพาสหลายครั้ง โดยเฉพาะการเสด็จประพาสต้น พ.ศ. 2447 และการเสด็จประพาสใน พ.ศ. 2452 ซึ่งมีบันทึกการเดินทางและเรื่องราวเกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองและวิถีชีวิตของราษฎรในพื้นที่

นอกจากความสำคัญด้านการเมืองและการทหารแล้ว ชุมชนอัมพวายังมีความสัมพันธ์โดยตรงกับประวัติศาสตร์ราชวงศ์จักรี โดยเป็นถิ่นฐานเดิมของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และเป็นพื้นที่ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี ได้พำนักอาศัยอยู่กับครอบครัวในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา อีกทั้งยังเป็นพื้นที่พระราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ซึ่งมีพระนามเดิมว่า “ฉิม” ความสำคัญดังกล่าวยังปรากฏผ่านสถานที่ทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ วัดอัมพวันเจติยาราม วรวิหาร อุทยานพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และบริเวณวัดจุฬามณี ซึ่งมีข้อมูลเกี่ยวกับนิวาสสถานเดิมของพระปฐมบรมราชวงศ์ อย่างไรก็ตาม ตำแหน่งที่ตั้งนิวาสสถานบางแห่งยังปรากฏข้อมูลแตกต่างกันตามหลักฐานและประวัติศาสตร์บอกเล่า จึงจำเป็นต้องศึกษาตรวจสอบเพิ่มเติม

สำหรับบทบาทของราชินิกุล ณ บางช้าง พบว่า สกุล ณ บางช้างเป็นกลุ่มตระกูลสำคัญของชุมชนอัมพวาที่มีความสัมพันธ์กับราชวงศ์จักรีผ่านสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ซึ่งทรงเป็นพระราชชนนีในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยมีข้อมูลเกี่ยวกับประวัติและลำดับวงศ์ของกลุ่มตระกูลดังกล่าวปรากฏในงานของบุษบก ณ บางช้าง (2547) นอกจากนี้ ยังมีสายสกุลที่เกี่ยวข้องกับราชินิกุลผ่านความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ได้แก่ สกุลชูโตและสกุลบุนนาค ซึ่งมีบุคคลสำคัญหลายคนที่มีบทบาทในประวัติศาสตร์การเมืองและการปกครองสมัยรัตนโกสินทร์

ในส่วนของลำดับเครือญาติ พบว่าท่านทอง ณ บางช้าง และพระมารดาของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีเป็นบุคคลสำคัญของตระกูลบางช้าง โดยมีบุตรธิดาหลายคนที่ต่อมาเป็นต้นสายของกลุ่มสกุลต่าง ๆ โดยเฉพาะสกุลชูโตจากสายเจ้าคุณชายชูโต และสกุลบุนนาคจากสายเจ้าคุณหญิงนวล ซึ่งสมรสกับเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุนนาค) ความสัมพันธ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มตระกูลท้องถิ่นกับเครือข่ายขุนนางและราชวงศ์จักรีในช่วงการสถาปนากรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ (หนุมาน กรรมฐาน, 2562) ความสัมพันธ์ระหว่างราชวงศ์จักรีกับกลุ่มราชินิกุล ณ บางช้างยังปรากฏต่อเนื่องในสมัยหลัง โดยเฉพาะการเสด็จพระราชดำเนินมายังพื้นที่อัมพวาของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างราชวงศ์กับเครือญาติในพื้นที่ รวมถึงการมีพระตำหนักอัมพวาที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และเรื่องราวการเสด็จประพาสเมืองราชบุรีในสมัยรัชกาลที่ 5

จากหลักฐานดังกล่าวสรุปได้ว่า เมืองแม่กลอง–อัมพวามีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ทั้งในฐานะหัวเมืองที่เกี่ยวข้องกับการคมนาคม การค้า และการทหาร ตลอดจนเป็นถิ่นฐานเดิมของกลุ่มราชินิกุล ณ บาง

ช้างที่มีความสัมพันธ์กับราชวงศ์จักรี โดยเฉพาะสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีและพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้ชุมชนอัมพวามีบทบาทเป็นพื้นที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับประวัติศาสตร์ชาติในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

3. ความเชื่อมโยงของชุมชนอัมพวาในการเป็นพื้นที่เพาะบ่มศิลปวัฒนธรรมไทย

3.1 ศิลปกรรมดนตรีไทย งานช่างและศิลปะการละเล่น**

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนแม่กลอง–อัมพวามีความสัมพันธ์กับการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมไทยหลายแขนง โดยมีปัจจัยสนับสนุนจากภูมินิเวศที่เอื้อต่อการตั้งถิ่นฐานและการดำรงชีวิตของผู้คนในช่วงเปลี่ยนผ่านจากสมัยอยุธยาสู่สมัยรัตนโกสินทร์ ลักษณะพื้นที่สวนชุ่มน้ำและเครือข่ายลำคลองอาจมีส่วนเอื้อต่อการพำนักหลบภัยของผู้คนในช่วงสงคราม ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าผู้อพยพบางส่วนได้นำองค์ความรู้และภูมิปัญญาทางศิลปวัฒนธรรมติดตัวเข้ามาในพื้นที่ ก่อนมีการถ่ายทอดและพัฒนาต่อเนื่องในช่วงการฟื้นฟูบ้านเมืองสมัยกรุงธนบุรีและต้นกรุงรัตนโกสินทร์ อย่างไรก็ตาม ความต่อเนื่องของการถ่ายทอดองค์ความรู้จากสมัยอยุธยาในแต่ละแขนงยังจำเป็นต้องอาศัยหลักฐานเพิ่มเติม

ชุมชนอัมพวามีมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญหลายประเภท ได้แก่ ดนตรีไทย งานช่างแกะสลักกะลาซอ เครื่องถ้วยเบญจรงค์และลายน้ำทอง หุ่นกระบอกแม่กลอง การทำว่าวไทย และการละเล่นพื้นบ้าน โดยเฉพาะดนตรีไทยที่ปรากฏการสืบทอดผ่านกลุ่มครูดนตรีและสำนักดนตรีท้องถิ่นมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ อันสัมพันธ์กับช่วงที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงให้ความสำคัญกับการอุปถัมภ์ศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะดนตรีไทยและการสร้างเครื่องดนตรี ดังปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับซอสามสายและภูมิปัญญาการเลือกใช้กะลามะพร้าวเป็นส่วนประกอบในการสร้างเครื่องดนตรี ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรท้องถิ่นกับการสร้างสรรค์ศิลปกรรม (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสมุทรสงคราม, 2561, หน้า 5–7)

สำหรับการสืบทอดดนตรีไทยในชุมชนอัมพวา พบว่า กลุ่มครูดนตรีสาย ณ บางช้างมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดวิชาปี่พาทย์และการสร้างสรรค์ทางเพลงที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น โดยปรากฏกลุ่มครูดนตรีสำคัญ ได้แก่ ครูกลิ่น ครูกล้อย ครูกล้าย และครูกล้ำ ณ บางช้าง ซึ่งมีการถ่ายทอดวิชาดนตรีระหว่างรุ่นและเกี่ยวข้องกับเพลงที่เรียกขานว่า “ทางบางช้าง” เช่น เพลงแขกมอญบางช้างและเพลงเรื่องสร้อยสนทางบางช้าง ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการก่อตัวของสำนักดนตรีท้องถิ่นที่มีรูปแบบการบรรเลงและวิธีถ่ายทอดองค์ความรู้เฉพาะกลุ่ม (ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม, 2555) อย่างไรก็ตาม ยังไม่ปรากฏหลักฐานเพียงพอที่จะยืนยันความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างกลุ่มครูดนตรีที่ใช้นามสกุล ณ บางช้างกับราชินิกุล ณ บางช้างแห่งราชวงศ์จักรีได้อย่างชัดเจน

นอกจากนี้ ยังปรากฏสำนักดนตรีอื่นในพื้นที่แม่กลอง–อัมพวา ได้แก่ สำนักวัดปากง่าม ซึ่งมีครูลวดและครูปนเป็นบุคคลสำคัญในการสืบทอดดนตรีไทย รวมถึงความเชื่อมโยงกับการแสดงดนตรีในราชสำนักสมัยรัตนโกสินทร์ โดยมีการถ่ายทอดวิชาความรู้ผ่านสายครูและทายาทต่อเนื่องมาหลายรุ่น (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสมุทรสงคราม, 2561) การสืบทอดในระยะแรกมีลักษณะเป็นสำนักดนตรีประจำครอบครัวหรือ “บ้านดนตรี” ซึ่งแต่ละสำนักมีวิธีการบรรเลงและเคล็ดวิชาเฉพาะ ต่อมาจึงขยายเข้าสู่การเรียนการสอนในโรงเรียนและสถาบันดนตรี รวมถึงการประยุกต์ดนตรีไทยเข้ากับเครื่องดนตรีตะวันตกจนเกิดการแสดงในรูปแบบแตรวงและวงดนตรีร่วมสมัย พัฒนาการดังกล่าวทำให้เมืองแม่กลองมีชื่อเสียงด้านดนตรีและศิลปะการแสดง โดยมีศิลปินและครูเพลงสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่หลายคน เช่น หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ครูอุทัย แก้วละเอียด และครูเอื้อ สุนทรสนาน ซึ่งเป็นตัวอย่างของบุคคลที่มีบทบาทต่อการพัฒนาดนตรีไทยและดนตรีสมัยใหม่ในระดับประเทศ

จากข้อมูลดังกล่าวสรุปได้ว่า ชุมชนแม่กลอง–อัมพวามีบทบาทเป็นแหล่งสืบทอดภูมิปัญญาทางดนตรีไทยและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมีกลุ่มครูดนตรี สำนักดนตรี และเครือข่ายครอบครัวเป็นกลไกสำคัญในการถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ขณะที่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมส่งผลให้รูปแบบการถ่ายทอดและการแสดงดนตรีมีพัฒนาการสอดคล้องกับบริบทของแต่ละยุคสมัย

3.2 ภูมิปัญญาด้านอาหารและวัฒนธรรมการกิน**

ผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาด้านอาหารและวัฒนธรรมการกินของชุมชนแม่กลอง–อัมพวามีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ โดยเฉพาะการทำสวนมะพร้าว สวนกล้วย การปลูกพริกบางช้าง การทำนาเกลือ และการประมงชายฝั่ง ซึ่งเป็นแหล่งวัตถุดิบสำคัญสำหรับการประกอบอาหารและการแปรรูปผลิตภัณฑ์พื้นถิ่น ทั้งอาหารคาวและขนมไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะชุมชน

ภูมิปัญญาดังกล่าวปรากฏผ่านอาหารและผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นหลายประเภท ได้แก่ ปลาทูแม่กลอง กะปิเคยตาดำ น้ำปลา น้ำตาลมะพร้าว กล้วยลอยตาล และขนมไทยโบราณ โดยเฉพาะขนมจ่ามงกุฎ ซึ่งเป็นขนมที่ปรากฏชื่อในพระราชนิพนธ์กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวานของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และยังมีการถ่ายทอดวิธีการทำขนมในชุมชนอัมพวาจนถึงปัจจุบัน ทั้งในระดับครอบครัวและกลุ่มผู้ผลิตขนมไทยโบราณ การสืบทอดภูมิปัญญาด้านอาหารดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นร่วมกับองค์ความรู้ที่สั่งสมและถ่ายทอดระหว่างรุ่น จนเกิดเป็นอาหารและผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจชุมชน โดยเฉพาะการนำอาหารพื้นถิ่นและขนมไทยโบราณมาเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการสร้างรายได้ให้แก่ผู้ประกอบการในพื้นที่

จากข้อมูลดังกล่าวสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาด้านอาหารของชุมชนแม่กลอง–อัมพวาเป็นผลจากความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิต และการถ่ายทอดองค์ความรู้ของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาชุมชนอย่างต่อเนื่อง

อภิปรายผลการวิจัย

1. ปัจจัยด้านภูมินิเวศที่ส่งผลให้เกิดชุมชนในพื้นที่อัมพวาสมัยต้นรัตนโกสินทร์

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า ปัจจัยด้านภูมินิเวศมีบทบาทสำคัญต่อการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของชุมชนอัมพวาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ทั้งด้านทำเลที่ตั้งซึ่งอยู่ไม่ไกลจากราชธานี การเป็นเมืองปลายน้ำที่เชื่อมต่อกับทะเลและพื้นที่ภายในแผ่นดิน ตลอดจนการมีเครือข่ายแม่น้ำและลำคลองที่เอื้อต่อการคมนาคม การค้าขาย และการติดต่อระหว่างชุมชน นอกจากนี้ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและลักษณะภูมิประเทศที่เป็นพื้นที่สวนและพื้นที่ชุ่มน้ำ ยังเป็นปัจจัยสนับสนุนการดำรงชีวิตของผู้คนและอาจเอื้อต่อการหลบภัยในช่วงสงคราม ส่งผลให้ชุมชนมีศักยภาพในการฟื้นตัวและพัฒนาการตั้งถิ่นฐานได้อย่างต่อเนื่อง

ข้อค้นพบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พัฒนาการของชุมชนอัมพวาไม่ได้เกิดจากปัจจัยทางภูมิศาสตร์เพียงอย่างเดียว แต่เป็นผลจากความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติ เส้นทางคมนาคม เครือข่ายทางเศรษฐกิจ และเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ โดยสอดคล้องกับข้อเสนอของสุจิตต์ วงษ์เทศ (2549, หน้า 56) ที่กล่าวถึงความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่สวนบางช้างอัมพวากับสวนบางกอกฝั่งธนบุรีในลักษณะ “บางช้างสวนนอก–บางกอกสวนใน” ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ของชุมชนชาวสวนที่มีระบบลำน้ำและคูคลองเป็นเส้นทางคมนาคมและการติดต่อระหว่างพื้นที่ อีกทั้งยังสอดคล้องกับการศึกษาของชนิธิกาญจน์ จีนใจตรง และกฤตพร ห้าวเจริญ (2563) เรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิม กรณีศึกษาชุมชนคลองแควอ้อม จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งพบว่า ลักษณะทางภูมิศาสตร์และระบบนิเวศมีความสัมพันธ์กับรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของ

ชุมชนริมคลอง การพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมแบบสวนยกร่อง ตลอดจนกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่ ผลการศึกษาดังกล่าวจึงสนับสนุนการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติกับวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของชุมชนในลุ่มน้ำแม่กลอง

ด้วยเหตุนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า ภูมินิเวศเป็นรากฐานสำคัญที่มีส่วนหล่อหลอมอัตลักษณ์ วิถีชีวิต และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนอัมพวา ทั้งในด้านการตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพ และการสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่น องค์ความรู้ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในฐานะทุนทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ควรได้รับการอนุรักษ์และนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาพื้นที่อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

2. แม่กลอง–อัมพวาในประวัติศาสตร์และภูมิประวัติ บทบาทของราชินิกุล ณ บางช้าง

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า เมืองแม่กลองและชุมชนอัมพวามีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ไทยทั้งในด้านเศรษฐกิจ การคมนาคม การทหาร และความสัมพันธ์กับราชวงศ์จักรี โดยทำเลที่ตั้งบริเวณปลายน้ำของแม่น้ำแม่กลองและเครือข่ายลำคลองที่เชื่อมต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ ทำให้ชุมชนแห่งนี้เป็นเส้นทางการค้าและการเดินทางที่สำคัญมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ความสำคัญดังกล่าวสอดคล้องกับข้อมูลของสุจิตต์ วงษ์เทศ (2549) ที่อธิบายพัฒนาการของชุมชนในลุ่มน้ำแม่กลองและความสัมพันธ์ระหว่างเส้นทางน้ำกับการตั้งถิ่นฐานของผู้คน อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นว่าแม่น้ำและลำคลองมิได้มีบทบาทเฉพาะด้านการคมนาคมเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับการขยายตัวของชุมชน การประกอบอาชีพ และการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ในลุ่มน้ำแม่กลองกับชุมชนใกล้เคียง

นอกจากนี้ แม่กลอง–อัมพวายังมีความสำคัญในฐานะพื้นที่ยุทธศาสตร์ในช่วงสงครามไทย–พม่า โดยเฉพาะเหตุการณ์ค่ายบางกุ้งในช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงธนบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญในการตั้งรับและป้องกันการรุกรานของกองทัพพม่า ดังปรากฏข้อมูลประวัติวัดบางกุ้งที่กล่าวถึงการตั้งค่ายทหารบริเวณวัดในสมัยอยุธยาตอนปลาย และการใช้พื้นที่เป็นค่ายจีนบางกุ้งในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช รวมถึงเหตุการณ์การรบกับกองทัพพม่าใน พ.ศ. 2311 ซึ่งฝ่ายไทยสามารถขับไล่กองทัพพม่าออกไปได้สำเร็จ (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสมุทรสงคราม, 2564ก) เหตุการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ทำเลที่ตั้งของเมืองแม่กลองและพื้นที่โดยรอบมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์และมีส่วนเกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูความมั่นคงของบ้านเมืองในช่วงเปลี่ยนผ่านจากสมัยอยุธยาสู่สมัยธนบุรี ขณะเดียวกัน การเสด็จพระราชดำเนินของพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังสะท้อนความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่กับประวัติศาสตร์การเมืองและการปกครองของประเทศ ดังปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับนิวาสสถานเดิมของพระปฐมบรมราชวงศ์และการเสด็จพระราชดำเนินมายังพื้นที่อัมพวา (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสมุทรสงคราม, 2564ข)

ในด้านความสัมพันธ์กับราชวงศ์จักรี สกุล ณ บางช้างมีบทบาทสำคัญในฐานะราชินิกุลที่เชื่อมโยงกับสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 1 และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ซึ่งมีพระราชสมภพ ณ อัมพวาตามประวัติศาสตร์ของวัดอัมพวันเจติยารามวรวิหาร (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสมุทรสงคราม, 2564ข) ความสัมพันธ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของเครือญาติและเครือข่ายทางสังคมที่มีส่วนหล่อหลอมอัตลักษณ์ของชุมชน โดยมีข้อมูลเกี่ยวกับลำดับพระญาติวงศ์และสายสกุลบางช้างปรากฏในงานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2471) เรื่อง *อธิบายราชินิกุลบางช้าง* และงานของบุษบก ณ บางช้าง (2547) เรื่อง *ราชินิกุล ณ บางช้าง* ซึ่งเป็นเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาประวัติความเป็นมาของราชินิกุลและความสัมพันธ์ทางเครือญาติของกลุ่มตระกูลสำคัญในพื้นที่

ดังนั้น ประวัติศาสตร์และภูมิประวัติของแม่กลอง–อัมพวาจึงมิได้มีความสำคัญเพียงในฐานะพื้นที่ตั้งถิ่นฐานและเส้นทางคมนาคมเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเข้ากับประวัติศาสตร์ชาติและราชวงศ์จักรี โดยเฉพาะบทบาทของชุมชนในช่วงสงคราม การฟื้นฟูบ้านเมือง และความสัมพันธ์ของราชินิกุล ณ บางช้าง องค์ความรู้ดังกล่าวจึงเป็นทุนทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ควรได้รับการอนุรักษ์ ตรวจสอบหลักฐาน และถ่ายทอดสู่การเรียนรู้ของชุมชน รวมถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์อย่างเหมาะสม

3. ความเชื่อมโยงของชุมชนอัมพวาในการเป็นพื้นที่เพาะบ่มศิลปวัฒนธรรมไทย

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนแม่กลอง–อัมพวามีบทบาทสำคัญในการสืบทอดและเพาะบ่มศิลปวัฒนธรรมไทย โดยมีปัจจัยสนับสนุนจากภูมินิเวศที่เอื้อต่อการตั้งถิ่นฐานและอาจเป็นพื้นที่หลบภัยของผู้คนในช่วงสงคราม ซึ่งอาจเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้คนจากกรุงศรีอยุธยาและพื้นที่อื่นนำความรู้ ความสามารถและภูมิปัญญาทางศิลปวัฒนธรรมเข้ามาสั่งสมและถ่ายทอดในพื้นที่ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 2 การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยชุมชนแม่กลอง–อัมพวาเป็นพื้นที่ที่ปรากฏการสืบทอดศิลปกรรมหลายแขนง โดยเฉพาะดนตรีไทยที่มีการถ่ายทอดผ่านสายตระกูลและสำนักดนตรีจากรุ่นสู่รุ่น ดังปรากฏในการศึกษาของพิมพร ชัยจิตร์สกุล (2545) เรื่องการสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทยในชุมชนอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษากระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทยในชุมชนแห่งนี้

นอกจากนี้ ข้อมูลของศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม (2555) เรื่องครูกลิ่น ครูกล้อย ครูกล้าย และครูกล่ำ ณ บางช้าง ยังสะท้อนให้เห็นถึงการสืบทอดองค์ความรู้ด้านดนตรีไทยผ่านครูดนตรีและสายสกุลในพื้นที่อัมพวา โดยเฉพาะการถ่ายทอดวิชาปี่พาทย์และเพลงที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มครูดนตรีบางช้าง ซึ่งมีบทบาทต่อพัฒนาการของดนตรีไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ทางสายสกุลระหว่างกลุ่มครูดนตรีที่ใช้นามสกุล ณ บางช้าง กับราชินิกุล ณ บางช้างแห่งราชวงศ์จักรียังเป็นประเด็นที่จำเป็นต้องตรวจสอบหลักฐานเพิ่มเติม จึงไม่อาจสรุปความสัมพันธ์ทางเครือญาติได้โดยอาศัยเพียงความเหมือนของนามสกุล ข้อค้นพบนี้จึงสนับสนุนให้เห็นว่าชุมชนอัมพวามีความสำคัญในฐานะแหล่งสืบทอดภูมิปัญญาทางดนตรีไทย แม้ความต่อเนื่องของสายการถ่ายทอดจากสมัยอยุธยาจะยังต้องศึกษาหลักฐานเพิ่มเติมก็ตาม

ในด้านภูมิปัญญาอาหารและวัฒนธรรมการกิน ผลการวิจัยแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทั้งสวนมะพร้าว สวนผลไม้ พื้นที่นาเกลือ และทรัพยากรทางทะเล ซึ่งเป็นวัตถุดิบสำคัญในการสร้างสรรค์อาหารและขนมพื้นถิ่นที่มีเอกลักษณ์ เช่น ขนมจ่ามงกุฎ ปลาทูแม่กลอง และผลิตภัณฑ์จากน้ำตาลมะพร้าว โดยเฉพาะขนมจ่ามงกุฎที่ยังมีการถ่ายทอดความรู้และวิธีการทำในชุมชน ดังปรากฏข้อมูลของมูลนิธิชัยพัฒนา (2562) เกี่ยวกับกิจกรรมการอบรมการทำขนมจ่ามงกุฎในโครงการอัมพวา ชัยพัฒนานุรักษ์ ซึ่งใช้ปราชญ์ชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ด้านขนมไทยให้แก่ผู้เข้าร่วมกิจกรรม สะท้อนให้เห็นถึงการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาอาหารท้องถิ่นผ่านกระบวนการเรียนรู้ระหว่างคนต่างรุ่น

ดังนั้น ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนอัมพวาจึงมีความสัมพันธ์กับการสั่งสมองค์ความรู้ การถ่ายทอดระหว่างรุ่น และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะด้านดนตรีไทย งานช่าง และวัฒนธรรมอาหาร ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของอัตลักษณ์ชุมชน อย่างไรก็ตาม การอธิบายว่าอัมพวาเป็นพื้นที่เพาะบ่มและส่งต่อศิลปวัฒนธรรมไทยจากสมัยอยุธยาสู่สมัยรัตนโกสินทร์จำเป็นต้องพิจารณาความเชื่อมโยงของหลักฐานในแต่ละช่วงเวลาอย่างรอบด้าน การอนุรักษ์และพัฒนามรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนจึงควรดำเนินควบคู่กับการส่งเสริมการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ การจัดเก็บองค์

ความรู้ของครูภูมิปัญญาท้องถิ่น และการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจบนพื้นฐานของอัตลักษณ์ชุมชน เพื่อให้ทุนทางวัฒนธรรมของแม่กลอง–อัมพวาสามารถดำรงอยู่และสืบทอดได้อย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการสังเคราะห์ผลการวิจัย พบองค์ความรู้ที่อธิบายความสำคัญของชุมชนอัมพวาในฐานะพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างภูมินิเวศ ภูมิประวัติ และการสืบทอดภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยองค์ประกอบทั้ง 3 มิติมีบทบาทเกื้อหนุนกันและส่งผลต่อพัฒนาการของชุมชนตั้งแต่ช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ดังนี้

1. ภูมินิเวศเป็นฐานของการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการชุมชน ลักษณะพื้นที่ปลายน้ำของแม่น้ำแม่กลอง เครือข่ายลำคลอง พื้นที่สวนและพื้นที่ชุ่มน้ำ ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพ การคมนาคม และการติดต่อค้าขายระหว่างชุมชนขณะเดียวกัน ลักษณะภูมิประเทศดังกล่าวอาจเป็นปัจจัยเอื้อต่อการหลบภัยและการดำรงชีวิตของผู้คนในช่วงสงคราม จึงสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติกับการปรับตัวของชุมชนภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์

2. ภูมิประวัติและเครือข่ายราชินิกุลเป็นองค์ประกอบของอัตลักษณ์ชุมชน เมืองแม่กลอง–อัมพวามิได้มีความสำคัญเฉพาะในฐานะเมืองปลายน้ำและเส้นทางคมนาคมเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในช่วงสงครามไทย–พม่าและการเปลี่ยนผ่านสู่สมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และกลุ่มราชินิกุล ณ บางช้าง ความสัมพันธ์ทางเครือญาติและเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เหล่านี้มีส่วนสร้างความหมายและความทรงจำร่วมของชุมชน เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเข้ากับประวัติศาสตร์ราชวงศ์จักรี

3. เครือข่ายครอบครัวและชุมชนเป็นกลไกการสืบทอดภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ชุมชนอัมพวาปรากฏการสืบทอดองค์ความรู้ด้านดนตรีไทย งานช่าง และภูมิปัญญาอาหาร ผ่านครูภูมิปัญญา สายตระกูล และการเรียนรู้ระหว่างคนต่างรุ่น โดยมีทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตท้องถิ่นเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างสรรค์วัฒนธรรม องค์ความรู้ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การดำรงอยู่ของมรดกทางวัฒนธรรมมิได้ขึ้นอยู่กับสถานที่หรือโบราณสถานเพียงอย่างเดียว แต่สัมพันธ์กับผู้คนและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชนด้วย

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยจึงสามารถสังเคราะห์เป็น กรอบความสัมพันธ์ 3 มิติ ได้แก่ ภูมินิเวศเป็นฐานการตั้งถิ่นฐาน ภูมิประวัติเป็นฐานการสร้างอัตลักษณ์ และเครือข่ายชุมชนเป็นกลไกการสืบทอดวัฒนธรรม ซึ่งเป็นแนวทางในการอธิบายความสำคัญของอัมพวาในฐานะพื้นที่ประวัติศาสตร์และภูมิวัฒนธรรม ทั้งนี้ ความต่อเนื่องของการถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมจากสมัยอยุธยาสู่สมัยรัตนโกสินทร์ในแต่ละแขนงยังจำเป็นต้องศึกษาหลักฐานเพิ่มเติม เพื่อให้สามารถอธิบายความสัมพันธ์ดังกล่าวได้อย่างชัดเจนและรอบด้านยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

1. หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานด้านวัฒนธรรมควรนำองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และภูมิวัฒนธรรมของชุมชนอัมพวาไปใช้ในการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ โดยให้ความสำคัญกับการรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมริมแม่น้ำลำคลอง โบราณสถาน และสถานที่สำคัญทาง

ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับราชินิกุล ณ บางช้าง เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

2. สถาบันการศึกษา หน่วยงานด้านวัฒนธรรม และชุมชนควรร่วมกันรวบรวมและจัดทำฐานข้อมูลองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะดนตรีไทย งานช่าง และวัฒนธรรมอาหาร ตลอดจนส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้จากครูภูมิปัญญาสู่คนรุ่นใหม่ เพื่ออนุรักษ์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนอัมพวาให้ดำรงอยู่และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนอัมพวาและความสัมพันธ์ของราชินิกุล ณ บางช้างกับราชวงศ์จักรีในเชิงลึก โดยใช้เอกสารชั้นต้น จดหมายเหตุ หลักฐานลำดับวงศ์ และข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าประกอบการวิเคราะห์ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของเหตุการณ์ สถานที่สำคัญ และความสัมพันธ์ทางเครือญาติให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

2. ควรศึกษากระบวนการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนอัมพวาจากอดีตถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านดนตรีไทย งานช่าง และอาหารพื้นถิ่น รวมถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญา เพื่อเสนอแนวทางอนุรักษ์และพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับบริบทสังคมปัจจุบัน

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2537). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 82: พระราชพงศาวดารกรุงสยามจากต้นฉบับของบริติชมิวเซียมกรุงลอนดอน (พิมพ์ครั้งที่ 2).*. กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. (2548). *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก (เล่ม 19).* กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ชนิธิกาญจน์ จีนใจตรง, และกฤตพร ห้าวเจริญ. (2563). ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิม กรณีศึกษาชุมชนคลองแคว้อ้อม จังหวัดสมุทรสงคราม. *วารสารสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างวินิจฉัย*, 19(3), 1–22. https://doi.org/10.14456/bei.2020.12

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2471). *อธิบายราชินิกุลบางช้าง.* (ฉบับชำระใหม่และพิมพ์ครั้งที่ 3). โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

เทศบาลตำบลอัมพวา. (2564ก). *ตลาดน้ำอัมพวา. สืบค้นจาก* https://amphawa.go.th/travel/detail/8/data.html

เทศบาลตำบลอัมพวา. (2564ข). *สถานที่ท่องเที่ยวอุทยาน ร.2. ใน 10 ที่เที่ยวสุดฮิต*. สืบค้นจาก https://www.amphawa.go.th/travel_top

บุษบก ณ บางช้าง. (2547). *ราชินิกุล ณ บางช้าง.* อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

พิมพร ชัยจิตร์สกุล. (2545). *การสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทย: กรณีศึกษาชุมชนอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม* (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

มูลนิธิชัยพัฒนา. (2562, 14 มกราคม). *โครงการอัมพวา ชัยพัฒนานุรักษ์ จ.สมุทรสงคราม (14 มกราคม 2562).* https://www.chaipat.or.th/chaipat-news/938-2011-03-16-10-30-50/9827-15-01-2562.html

ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม. (2555). *ครูกลิ่น ครูกล้อย ครูกล้าย ครูกล้ำ ณ บางช้าง*. สืบค้นจาก https://www.m-culture.in.th/album/133237/js/

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2563). *สมุทรสงคราม เมืองสามน้ำ ธรรมชาติล้ำค่า ภูมิปัญญาวิถีชีวิตไทย*. กรุงเทพมหานคร: สพฐ.กระทรวงศึกษาธิการ.

สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดสมุทรสงคราม. (2564). *ตลาดน้ำอัมพวา.* https://samutsongkhram.prd.go.th/th/content/category/detail/id/438/iid/59848

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสมุทรสงคราม. (2564ก). วัดบางกุ้ง. https://skm.onab.go.th/th/content/category/detail/id/110/iid/5584

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสมุทรสงคราม. (2564ข). *วัดอัมพวันเจติยารามวรวิหาร.* https://skm.onab.go.th/th/content/page/index/id/5583

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสมุทรสงคราม. (2561). วัฒนธรรม8วิถีของดีสมุทรสงครามฯ. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสมุทรสงคราม. (2562). แม่กลอง ประวัติศาสตร์สายน้ำมีชีวิต. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2549). *ชื่อบ้านนามเมือง ลุ่มน้ำแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงคราม*. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม.

หนุมาน กรรมฐาน (บ.ก.). (2562). *พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม): จดหมายรายวันทัพ อภินิหารบรรพบุรุษ และเอกสารอื่น*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). ศรีปัญญา.